

(ב-ה) תורת המוסר ותכליתה

ב

אמר הכוזרי: תאר לי אפוא את מעשי האישה הטוב¹⁸ ביניכם עכשיו¹⁹.

ג

אמר החבר: האישה הטוב הוא השומר על מדינתו, קוצב וקובע לתושביה את שיעור מזונותיהם וכל צרכיהם, נוהג כלפיהם בצדק, שלא יונה אחד מהם וגם לא יתן לו יותר מזכותו²⁰ המגיעה לו. ובעת שיצטרך להם, ימצאם מצייטים, מהירים להיענות לקריאתו, מקבלים עליהם את ציוויו ואת איסוריו.

ד

אמר הכוזרי: על אישה טוב שאלתי, לא על מנהיג.

ה

אמר החבר: האישה הטוב הוא מנהיג שחושיו וכוחותיו הנפשיים והגופניים מצייטים לו והוא נוהג אותם הנהגה מדינית, ככתוב: "ומשל ברוחו מלכד עיר" (משלי ט"ז, לב). והוא המוכן למנהיגות²¹. כי לו עמד בראש מדינה, היה נוהג בה בצדק²² כשם שהוא נוהג בצדק כלפי גופו ונפשו, מכניע את כוחות התאוה שלו ומונע אותם מלהיות מוזנחים לאחר שנתן להם כדי מחסורם: מזון קצוב, משקה קצוב וגם רחצה והקשור בה בקצבה²³. הוא מכניע גם את כוחות הכעס, התובעים שתתגלה ההשתלטות, אחרי

הערות - ילמד עניים דרכו

18 ר"י אבן תבון תרגם: החסיד. ואין הכוונה לחסיד במובן של "חסידות הבעש"ט", אלא לאדם שהוא עובד אלוהים באופן השלם אשר משתוקק לחלות העניין האלוהי עליו כפי היכולת, בזמן הזה. ועל כן זוכה להשגחת ה' עליו. וזו דרגה אחת למטה ממדרגת הנביא, שאליה ניתן להגיע רק להיות השכינה, בארץ ובחברת הנביאים כנ"ל בסעיף א.

19 היינו כשאין אפשרות להגיע אל מדרגת הנביאים כנ"ל בסעיף א.

20 מו"ר הגר"י שילת תרגם: "מחוקר", כלומר ממה שהוא צריך לפי טבעו.

21 עיין מאמר ה, כ ד"ה "ההנחה השישית".

22 פירוש "צדק" - איזון בין כלל הכוחות, תוך נתינה לכל כוח את מה שהוא צריך בדיוק ולא יותר מכך. כך גם הסביר הרמב"ם (מו"נ ב,לט) את התיאור שמתארת התורה את המצוות: "חוקים ומשפטים צדיקים" - מאוזנים: "דבר שלם במידה המרבית האפשרית במינו, אי אפשר שיימצא במינו אחר, אלא כשהוא חסר אותה שלמות, אם בשל הפרזה ואם בשל אי ספיקה, כגון המזג המאוזן שהוא שיא האיזון שבאותו מין. הרי כל מזג החורג מאותו איזון תהיה בו אי ספיקה או הפרזה. כן התורה הזאת, שהבהיר שהיא מאוזנת ואמר: 'חֲקִים ומשפטים צדיקים' - יודע אתה שצדיקים פירושה מאוזנים, כי הם עבודות שאין בהן טורח והגזמה כמו הנזירות ונדידת הסגפנים וכיוצא בהם, ולא אי ספיקה הגוררת תאוותנות והתמכרות עד שהשלמות האנושית נפגמת במידותיה ועיונה - כמו כל חוקות האומות שחלפו. כאשר נדבר בספר זה על טעמי המצוות, יתברר לך מאיזון ומחוכמתן מה שראוי שיתברר. לכן נאמר עליה: 'תורת ה' תמימה'".

23 על כך שמצוות ה' מאזנות בין הכוחות של הגוף והנפש, כבר כתב ריה"ל במאמר ב,ג: "התורה

מסלול 1: יום ב, ב באלול	מסלול 3: יום ה, ב באלול
מסלול 2: יום ג, ב באלול	מסלול 4: יום ד, ב באלול

שעשה אתם צדק ונתן להם חלק בהשתלטות המועילה, כגון בוויכוחים על חכמות²⁴ ודעות ובהרחקת אנשי רשע. הוא נותן גם לחושים את חלקם בדברים המועילים לו, ומפעיל את הידיים, את הרגליים ואת הלשון בדברים ההכרחיים ובבחירה המועילה ביותר. וכן לשמיעה ולראייה. החוש המשותף²⁵ בא בעקבות שני אלה. אחריהם הדמיון, תחושת-הלב²⁶, החשיבה והזיכרון. אחרי כן כוח הרצון, המפעיל את כל זאת. והוא מופעל על-ידי בחירתו של השכל ומשרת אותה.

[האישי-טוב] אינו נותן אף לא לאחד מן האיברים והכוחות האלה שיוזנח²⁷ במה שנוגע לו לבדו שמא יגרע מן הנותרים²⁸. לאחר שמילא את צרכי כל אחד מהם ונתן לאיברים ולכוחות הטבעיים²⁹ מנוחה ושנה די צרכם ונתן לכוחות החיוניים³⁰ את מה שמפרנס אותם, כלומר, ערנות ותנועה בעסקי העולם הזה, אזי³¹ הוא מזמין

הערות - ילמד ענוים דרכו

- האלוהית אינה מצוה אותנו על פרישות, אלא על איזון ונתינה לכל כוח מכוחות הנפש והגוף את חלקו בצדק בלי הפרזה, כי ההפרזה בכוח אחד היא קיפוח כוח אחר. הנוטה אל כוח התאוה מקפח את כוח החשיבה; ולהיפך. ומי שנוטה אל כוח ההשתלטות מקפח כוחות אחרים.
- 24 הערת פרופ' שורץ: או: מדעים.
- 25 עיין במאמר ה, יב ש"החוש המשותף" פירושו: היכולת לרכז ולצרף את מה שקולטים חמשת החושים; "הכוח הזוכר" - משמר את מה שנקלט בחמשת החושים; "הכוח המדמה" - מרכיב ממה שנקלט בחושים הרכבות חדשות; "כוח תחושת הלב" - מברר מה מבין מה שהעלה הכוח המדמה אמיתי ומה לא, על מנת לקבע בזיכרון רק את מה שאמיתי.
- סדר הכוחות הוא כך: חמשת החושים קולטים מהחוץ (למשל: העין ראתה דבש והלשון טעמה מתוק); החוש המשותף מצרף אותם לאחד (=הדבש מתוק); הכוח המדמה יפרק וירכיב דברים חדשים ממה שעשה החוש המשותף (=פעם חש כאב בטן לאחר שאכל דבש והמדמה חיבר בין הכאב לדבש); כוח תחושת הלב יבחן את מה שהעלה הכוח המדמה, ומה שייראה כאמת - יקבע בזיכרון (כלומר, שמדובר במקרה מיוחד שהפריז באכילת דבש, ולא כל אכילת דבש גורמת לכאב בטן).
- 26 מו"ר הגר"י שילת תרגם: "ההשערה", והכוונה לספקנות. הרי ש"הדמיון" הוא כוח שמשמש במה שהשיגו החושים ומרכיב מהם הרכבות חדשות, ו"ההשערה" הוא כוח של חשיבה שבא לעורר ספק, מתוך חשיבה אינטואיטיבית.
- 27 מו"ר הגר"י שילת תרגם: "לפרוץ", והכוונה שירבה.
- 28 לענ"ד נראה שזהו משפט המסכם את הכתוב לעיל, ומהמילה "לאחר" מתחילה פסקה חדשה, ולא כפי שחילק פרופ' שורץ. מתוך דברי ריה"ל נמצא שחכמת הממשלה בנויה על יסודות אלו: הבנה שלכל כוח יש תפקיד ואינו לבטלה, ועל כן אין לבטל את פעילותו לחלוטין. שליטה בכלל הכוחות שלא לתת לכוח מסוים לפרוץ את גבולותיו. חכמה בקביעת הגבולות כך שיתאימו לייעוד ולתפקיד שכל אחד מהכוחות צריך לעשות ובהתאם לשילובו בתוך כלל הכוחות וביטייהם.
- 29 כוחות הגידול וההולדה הנמצאים גם בעולם הצומח.
- 30 כוחות התחושה והתנועה הנמצאים גם בעולם החי.
- 31 רק לאחר שאדם קונה שליטה בכוחות הגוף והנפש שלו, הוא יכול להשתמש בשליטה זו לעבודת האל, בקיום מצוותיו.

את חבורתו - כמו שמנהיג שמצייתים לו מזמין את חילו המציית - לעזור לו לדבוק בדרגה הנעלה יותר, כלומר, הדרגה האלוהית הגבוהה מן הדרגה השכלית³². הוא מדרג את חבורתו ומסדר אותה כמו שדירג משה רבינו, עליו השלום, את קהילתו סביב הר סיני³³. הוא יצוה על כוח הרצון לקבל את הציווי הבא ממנו ולציית לו. כוח הרצון יישמע לו מיד, ויפעיל את הכוחות ואת האיברים שיבצעו את מה שהוא מצוה בלי מרי. ויצוה עליו שלא ישעה אל שטני תחושת-הלב³⁴ והדמיון, לא יקבל את (עצת) שני אלה ולא יאמין בדבריהם לפני שיוועץ בשכל. אם השכל רואה את (עצתם) אפשרית, הוא יקבל אותה, ואם לא - ימרה את דבר שניהם. כוח הרצון יקבל זאת ממנו ויחליט להישמע לו. הוא ידריך את כלי החשיבה, ירוקן אותם מכל מחשבות העולם הזה (=ענייני החומר) שהיו בהם, ויטיל על הכוח המדמה להביא את הצורות היפות ביותר המצויות בו באמצעות הזיכרון, כדי שיחקה בהן את הדבר האלוהי המבוקש³⁵, כגון מעמד הר סיני ומעמד אברהם ויצחק בהר המוריה, וכגון משכן משה, עליו השלום, וסדר עבודה, ושריית הכבוד בבית והרבה זולת זאת. הוא יצוה על הכוח הזוכר לאצור ולא לשכוח זאת³⁶, ויגרש-בגערה את תחושת-הלב ושטניה שלא ישבשו

הערות - ילמד ענוים דרכו

- 32 "הדרגה השכלית", שהיא עשיית המעשים הנכונים והמאוזנים, היא שאיפת הפילוסוף, כמבואר במאמר א.א. ועיין מאמר ה סוף סעיף י ד"ה "אין הטבעים... בני אדם אף הם..." בניגוד לפילוסוף, לדעת ריה"ל השליטה בגוף ובנפש והאיוון המידותי אינם התכלית, אלא רק אמצעים כדי שיוכל האדם להשתמש בכל כוחותיו לעבודת ה' ולקיום מצוותיו. לאחר שהשכל (שהוא מדרגת האדם) הגיע לשליטה וסידור של הכוחות הטבעיים (מדרגת הצומח) והנפשיים (מדרגת בעלי החיים), החסיד פונה אל המעלה שלמעלה מהמדרגה השכלית: קבלת השפע האלוהי. והיא מדרגת ישראל, שהם למעלה ממדרגת אדם - כמבואר במאמר א, לא-מג.
- 33 פרופ' שורץ בהערותיו ציין למכילתא דרשב"י, שמות יט, כד: "ויאמר אליו ה' לך רד ועלית אתה ואהרן עִמָךְ, והכהנים והעם אל יהרסו לעלת אל ה' פן יפרץ בם'. יכול הכל יעלו עמו? תלמוד לומר: 'והעם אל יהרסו לעלות'. יכול הכהנים עלו עמו? תלמוד לומר: 'ועלית אתה ואהרן עמך' ואין הכהנים עמך. יכול אהרן היה עמו במחיצה? תלמוד לומר: 'ונגש משה לבדו אל ה'". אמור מעתה: משה מחיצה לעצמו ואהרן מחיצה לעצמו והעם אף הן מחיצה לעצמן". אולם לדעתי אין הכוונה לסידור עם ישראל בעת מעמד הר סיני, אלא לסידור המחנה במדבר סיני לפני היציאה לכיוון ארץ כנען, כפי שמתואר בפרשות במדבר-בהעלותך. עם ישראל יצא ממצרים בערבוביה. אבל במדבר סיני סידרם משה לשבטים ודגלים, ובשלושה מחנות: שכניה, לווייה וישראל. גם סדר נסיעתם וחנייתם היה "על פי ה'". כך קבע משה כל שבט במקומו ובתפקידו בהתאם לימוחות שלו בתוך כלל האומה. וכך האומה יכלה לעשות את מצוות ה' באופן המטבי.
- 34 מו"ר הגר"י שילת תרגם: "שְׂדֵי (=ספקות) הכח המשער (=הסברה האינטואיטיבית)". ריה"ל מכנה את הכוח המעורר ספקות "שד" כיוון שגם השדים מעוררים באדם מחשבות לא אמיתיות, כדי להטעות אותו. כמו שאמרו בברכות: "כאן ע"י מלאך וכאן ע"י שד".
- 35 עיין לקמן בסעיף יט בשימוש של החסיד בכוח המדמה בברכת "ותחזינה עינינו".
- 36 עיין סוף סעיף יא שהחסיד משתמש בהם בעת שעולה הייאוש מתקוות הגאולה.

מסלול 1: יום ב, ב באלול	מסלול 3: יום ה, ב באלול
מסלול 2: יום ג, ב באלול	מסלול 4: יום ד, ב באלול

את האמת ולא יטילו בה ספק³⁷. ויגער בכוח הכעס ובכוח התאוה שלא יטו את כוח הרצון ולא יסיטו אותו ולא יעסיקו אותו בכעסם ובתאוותם. לאחר הכנה זאת יעורר כוח הרצון את כל האיברים המופעלים על-ידו בזריזות, בשקידה ובשמחה; והם יעמדו בעת העמידה מבלי להתעצל, ויכרעו כאשר יצווה עליהם לכרוע, וישבו בשעת הישיבה. העיניים תנעצנה מבטן כעבד הנועץ מבטו באדונו. שתי הידיים תפסקנה את תנועות-השווא שלהן, ויד אחת לא תאחו בשנייה. שתי הרגליים תתישרנה לעמידה. כל האיברים יעמדו כנדהמים ומפוחדים מתוך ציות לנוהג בהם. לא ידאיג אותם שיש בהם כאב או לאות³⁸.

שאלות מנחות:

- ✦ מה למעלה ממה? שכל, רצון, יכולת הכוחות?
- ✦ מדוע היות החסיד מושל בכל כוחותיו הוא תנאי מקדים למעלה האלוהית?
- ✦ למה דומה סידור הכוחות של החסיד, כפי שמתאר ריה"ל בסוף דבריו?

הערות - ילמד ענוים דרכו

- 37 דוגמאות לכך יובאו בסעיף יא ובסעיף יז.
 38 בתרגום פרופ' שורץ אין כאן מעבר פסקה. אנו עושים כאן הפסק מפאת סיום הלימוד היומי.

מסלול 1: יום ב, ב באלול	מסלול 3: יום ה, ב באלול
מסלול 2: יום ג, ב באלול	מסלול 4: יום ב, ד באלול